

Molukkers aan de Lek

50 JAAR CULEMBORG

Culemborgse
Voetnoot
2015·54

Genootschap A.W.K.
Voet van Oudheusden

COLOFON ALGEMEEN

Culemborgse Voetnoten, nummer 54

ISSN: 0929-1334

mei 2015

Een uitgave van het 'Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden' Opgericht 14 oktober 1937

Redactie

J.G. Borggreve, Y.E. Jakobs-Lommers,
B.C.M.B. Holtkamp

Redactieadres

Mw. Y.E. Jakobs-Lommers
Kattenstraat 10, 4101 BM Culemborg
E-mail: yvonne.jakobs@outlook.com
Bijdragen kunnen per e-mail worden gezonden naar de redactie. Auteurs wordt verzocht zich te houden aan de redactionele richtlijnen, te lezen op de website van het Genootschap.

Vormgeving

Hans Bassa, Studio Bassa

Drukwerk

Drukkerij Verschoor, Culemborg

Secretariaat Genootschap

De heer B.C.M.B. Holtkamp
Thijsselaan 37, 4102 KV Culemborg
E-mail: secretariaat@voetvanoudheusden.nl
Website: www.voetvanoudheusden.nl

Bankrekening

ING rekeningnummer NL90 INGB 00050 23582 ten name van Genootschap AWK Voet v Oudheusden
De contributie bedraagt €15,00 per jaar. Een (vrijwillige) extra bijdrage stelt het bestuur bijzonder op prijs.

COLOFON DEZE UITGAVE

De werkgroep Molukkers aan de Lek
Rieks Hoogenkamp
Martha Reinders-Titahena
Nini Vonk-Wartena
Ab Warnar

De Voetnootredactie
Nini Vonk-Wartena (interview 1, 5, 6, 8 en 9)
Victor Joseph (Interview 2, 3, 4 en 7)
Wim Manuhutu: *speciale bijdrage*
Martha Reinders, Rieks Hoogenkamp
en Ab Warnar: *organisatie en facilitering*

Foto's

Dik Hooijer: *portretfoto's interviews en omslag*
Huub van Beurden: *straatfoto's en Molukse portretten*
Rias Immink: *de grote foto*

Afwerking

Hotzke Warnar: *correctie*
Astrid van de Weijenberg: *redactie*

Voor deze uitgave en de feestelijkheden er omheen hebben we veel te danken aan: Steunfonds van de Christelijke Basisscholen (Prins Bernhardschool) Buurtpanel Terweijde

VOORWOORD

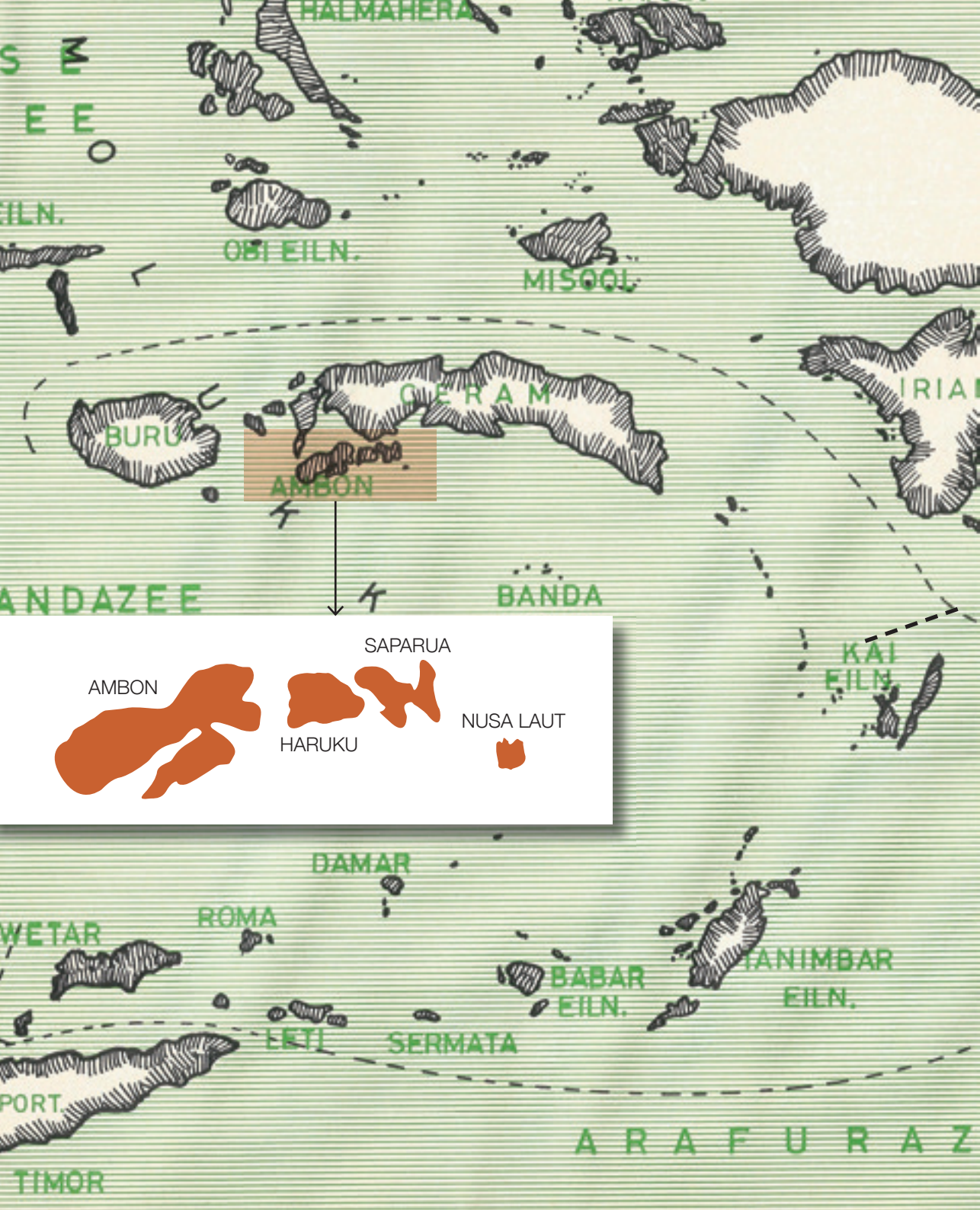
Van de Molukken naar de Lek

OIT WAREN er alleen witte Culemborgers. Voor de oorlog zag je geen andere kleur op straat. Daarna kwamen de Molukkers naar Nederland. Tijdelijk zou het zijn. We weten nu wel beter. De geschiedenis van deze uittocht is gemarkeerd door onfatsoenlijk gedrag tegenover de soldaten en hun gezinnen die de Nederlandse zaak – wat je daar verder ook van denkt – met grote inzet dienden. In het midden van de jaren zestig is een gedeelte van de nieuwe wijk Terweijde ingeruimd voor honderden Molukkers. Zoals ook andere minderheden een plaats vonden in Culemborg.

Voor de stad betekende die intocht uit verre werelddelen een grote verandering. Het gaf veel leven in (soms) alle betekenissen van het woord. Aardverschuivingen vonden plaats in het leven van mensen zelf die tegen hun zin begonnen aan een moeizaam proces van aanpassen. Daarover gaat dit boekje. Hoe ging dat er aan toe en vooral hoe staat het er nu voor? ‘Voet van Oudheusden’, de historische vereniging van Culemborg, was meteen enthousiast voor het plan een Voetnoot te besteden aan vijftig jaar ‘Molukkers aan de Lek’. Het had ook ‘Kruidnagels in de Betuwe’ kunnen heten: geur en smaak in een koud appelland. Nini Vonk en Victor Joseph interviewden Molukse Culemborgers van alle leeftijden met steeds wisselende invalshoeken. Steeds weer de vraag: voel je je hier nú thuis? Huub van Beurden, Dik Hooijer en Rias Immink maakten foto’s: portretten (individueel en als groep) en op straat. Het Steunfonds van de Christelijke Basisscholen en het Buurtpanel maakten het organiseren van een mooie presentatie op 9 mei 2015 mogelijk. Deze Voetnoot is gratis beschikbaar voor elke Culemborger met Moluks bloed. De grootscheepse groepsfoto op de Markt (midden in!) gaat de wijk blijvend sieren. De werkgroep had er plezier in. Onze stad is zonder Molukse gemeenschap ondenkbaar.

DE WERKGROEP

Martha Reinders-Titahena, Nini Vonk-Wartena, Victor Joseph, Ab Warnar en Rieks Hoogenkamp

Zippora Serhalawan

‘Wij zijn er ook nog’

Zippora Serhalawan, klein en soepel, heeft een drukbezet leven. Ze is bezig met de afronding van haar opleiding aan het ROC en met haar sollicitatie bij de Landmacht. Inmiddels is ze aangenomen. Dat betekent dat ze eens in de maand een week op bivak gaat. Ze voetbalt bij Vriendenschaar. En heeft daar, maar ook daarbuiten, veel contacten met Molukse jongens en meisjes. Ook uit andere plaatsen. Ze heeft bovendien een schare neven en nichten, wat voor haar als enig kind (‘ik ben wel verwend’) belangrijk is.

Zippora's vader is een geboren Culemborger; haar moeder kwam in 1992 in Nederland. Terwijl de grote familie Serhalawan hier woont, is haar moeders familie op de Molukken. Met haar moeder spreekt ze thuis ook altijd Moluks. En natuurlijk eten ze Indisch, maar ook de Nederlandse pot.

Haar ouders hebben haar van kinds af aan verteld over de geschiedenis. Over haar grootvader, die KNIL (Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger)-soldaat was bijvoorbeeld. Zelf was opa gesloten over zijn ervaringen. Te heftig, denkt Zippora. Ze is trots op hem en ze vindt het een eer om in zijn voetsporen te treden.

Van beide kanten komt de familie uit het dorp Ouw op Saparua. De namen van de andere dorpen uit de Pela kan ze niet zomaar opnoemen: 'Maar als ik ze hoor weet ik: die horen bij ons.' En ja, Zippora is er al verschillende keren geweest.

De eerste keer was in december 2005. Ze was negen jaar en het was een indrukwekkende ervaring. Ze dacht: 'Hier wil ik terugkomen; hier hoor ik.'

Ook omdat er belangrijke feesten werden gevierd. Zelf werd ze er gedoopt, in traditionele kleding. En het kerkelijk huwelijk van haar ouders werd er voltrokken. Haar moeder hoopte dat Zippora dit bewust zou kunnen meemaken en dat het voor altijd een mooie herinnering zou blijven. En dat blijft het ook. Zippora gaat elke zondag naar de kerk en begint dit jaar aan de belijdeniscatechese, die wel twee jaar zal duren.

In de zomer van 2010 zijn moeder en dochter samen weer een maand bij de familie op de Molukken geweest. En de laatste keer was ze er in oktober 2014, met het damesvoetbalteam uit Culemborg. Dat was tien dagen.

De reis in 2014 was in het kader van een uitwisselingsprogramma (Clublinking). Het ging om het promoten van damesvoetbal, maar er is meer gedaan. Zo heeft Zippora samen met anderen op school lessen in hygiëne gegeven: de basisdingen, zoals het belang van handen wassen en tanden poetsen. Verder hebben ze met z'n allen een ziekenhuis bezocht. Ze waren geschokt door de omstandigheden, die zo enorm verschilden van wat we in Nederland gewend zijn. Ook hier viel weer het gebrek aan hygiëne het eerst op en het ontbreken van airco. Dat is ook de reden dat Zippora niet voorgoed 'terug' zal

gaan naar de Molukken: het leven is hier beter. Maar iedereen vond het daar óók fantastisch!

Op de basisschool zaten misschien twee andere Molukse kinderen in haar groep, maar Zippora heeft nooit ondervonden dat ze werd gediscrimineerd. Later, toen ze opgroeide, werd dat anders. In de wijk na 'de rellen' en als ze uitgaat. Ze gaat graag naar Techno-feesten en dan worden er wel eens nare dingen gezegd als ze met een groepje Molukse vrienden bij elkaar staan. Dan komt het ook wel eens tot handgemeen.

Daarom is het fijn om naar een Moluks feest te gaan, vindt Zippora, een Pesta met Molukse optredens en jaren-negentig-muziek. Dat is ook minder massaal.

Die saamhorigheid beleeft ze ook op de RMS-dag op 25 april. 'Daar laten we zien: wij zijn er ook nog, met onze eigen cultuur en geschiedenis.' Typerend voor die cultuur? 'Nou, bijvoorbeeld respect voor ouderen. Dat leeft bij ons heel sterk en dat vind ik ook heel goed.'

In haar opleiding heeft Zippora geleerd om haar gevoel te beheersen. Niet meteen te ontvlammen. Wat haar aantrekt in het leger is de sport, het samenwerken, de discipline. En ook de technische kant van het omgaan met bijvoorbeeld een tank boeit haar. Je hoeft er niet per se in te zitten. Ernaast zijn ook militairen nodig. Haar vader is trots op haar keus; haar moeder, begrijpelijk, bezorgd. Ze staat hiermee in ieder geval in een Molukse traditie!

Geboren 1996, Culemborg

Opleiding: ROC-opleiding Defensie

Marvin Putuhena

‘Dit raakt mij, maar boeit mij ook’

Student van het Jaar bij het Koning Willem I College in Den Bosch. In de top-3 van de Landelijke Uitblinker. Benoemd tot locoburgemeester van een virtuele MBO-stad door minister van Onderwijs, Jet Bussemaker. We hebben het over Marvin Putuhena. Inmiddels student HBO-Recht aan de Juridische Hogeschool in Den Bosch en bestuurslid van de A-Academy (oud-leerlingen Koning Willem I College).

‘Mijn interesse in het recht heeft te maken met de geschiedenis van mijn Molukse grootouders. Dit komt door het onrecht dat hun is aangedaan. Ze zijn, net als al die andere Molukkers, in 1951 naar Nederland gekomen. Dit onder dienstbevel op grond van valse beloften. Eenmaal aangekomen werden de KNIL-militairen op staande voet ontslagen. U moet zich voorstellen dat zij in een vreemd land zaten waarvan ze de taal niet of nauwelijks spraken. Denkend dat het maar zes maanden zou duren. Dit raakt mij, maar het boeit mij ook. Daardoor kwamen vragen bij me op als: wat was op dat moment juridisch hun recht en wat waren hun perspectieven in het kille Holland met het ontslag op zak?’

‘Die verhalen, kennis en ervaring probeer ik in de juiste context te plaatsen en om te zetten in positiviteit. We moeten nu vooruit kijken. Op naar de toekomst met de kennis van het verleden. Marcus Garvey, een van de pioniers die opkwam voor burgerrechten van de zwarte bevolking, zei: “A people without knowledge of their past, history, origin and culture is like a tree without roots.” Het verleden meenemen als bagage voor de toekomst.’

Tijdens zijn stage en vakantiewerk bij het Openbaar Ministerie viel Marvin op. ‘Punctueel en leergierig’, zo bestempelde het ministerie hem. Marvin kreeg meer verantwoordelijkheden. ‘Belangrijk is dat je laat zien dat je honderd procent ergens voor gaat. Je moet kansen creëren en benutten. Dat is niet altijd makkelijk, maar daarom is geduld en de juiste timing belangrijk. Ik moet dan denken aan wat de beroemde Amerikaanse vliegenierster Amelia Earhart eens heeft gezegd: “Het moeilijkste is de beslissing om actie te ondernemen. De rest is slechts vasthoudendheid.”’

Zelf is hij een paar keer op de Molukken geweest. ‘Vanuit de lucht zie je de mooie eilanden en dan de landing op het vliegveld Pattimura. Het geeft mij altijd een speciaal gevoel als ik weer op Ambon ben’, zegt Marvin. De ervaring op de Molukken trekt hij door naar Nederland. ‘Als je bijvoorbeeld in Indonesië geen geld hebt, dan kan je niet naar school. Hier heb je wel die mogelijkheden. Dus benut die. Weet dat niet alles zich direct vertaalt in resultaat, maar besef dat geduld en visie belangrijk zijn.’

In de Molukse cultuur spreekt Marvin de eenheid aan, bij zowel feesten als bij rouwplechtigheden. ‘De warmte en de een-

heid die mensen uitstralen. Dat vind ik mooi en bijzonder. Het gevoel dat waar je komt, je altijd welkom bent. Dat is uniek.’
Over vijftig jaar Culemborg: ‘Ik ben blij dat de wijk al generaties bestaat. Want wie had dat jaren terug kunnen voorspellen. Ik ben trots dat juist in een veranderende samenleving de Molukse eigenheid is behouden.’

Geboren 1995, Tiel (woont in Culemborg)
Opleiding Juridische Hogeschool Den Bosch

Tatiana Tuharea

‘In vrijheid je keuzes kunnen maken’

‘Ik zie mezelf als een Culemborgse met een Molukse achtergrond.’ De 34-jarige Tatiana Tuharea is op marktdag (dinsdag) in het Barbara-ziekenhuis geboren. Opgegroeid in wijk 2, waar aan de Middelcoopstraat zo’n dertig Molukse gezinnen wonen. Sinds een paar jaar woont ze met haar twee kinderen aan de Perosistraat.

Tatiana werkt zes jaar als pedagogisch medewerker bij Kinderopvang Partou in Utrecht. ‘Werken in de kinderopvang is veel

zijdig en daar hou ik van. Zoals het verzorgen van kinderen en hun ontwikkeling van dichtbij meemaken. Daarnaast kom je in aanraking met verschillende culturen.’

Het woord ‘vrijgevochten’ kenmerkt haar jeugd en leven. Haar moeder is moslima en moest eind jaren zestig met haar ouders, broers en zussen mee naar Indonesië. In die periode maakte een aantal Molukse gezinnen gebruik van de remigratieregeling. Tatiana’s moeder wilde absoluut niet mee naar het voor haar onbekende Indonesië. Zij maakte de keus om in Nederland te blijven. De familie vertrok zonder haar. Later zou een zusje naar Nederland terugkeren en zich bij haar aansluiten.

Haar moeder bouwde een zelfstandig bestaan op. Ze woonde achtereenvolgens in Balk, Woerden en Tilburg en kwam uiteindelijk in Culemborg terecht, waar Tatiana werd geboren.

‘Mijn moeder is een vrijgevochten type. Die instelling herken ik. Haar persoonlijke vrijheid staat voorop. Zo ben ik ook. Mijn moeder is moslima op haar manier. Ik ben grootgebracht met het protestantse geloof. Heb me bewust laten dopen in de Pinkster gemeente. De spirituele kant trekt mij het meest aan. Wat ik bij alles belangrijk vind, is dat je in vrijheid bewuste keuzes kunt maken. Het gaat in de eerste plaats om jouw eigen leven en geluk.’

Tatiana heeft eigenlijk altijd haar eigen weg gekozen. ‘Ik ging naar een openbare school. Werd vrijgelaten in mijn geloofsleven. Ook heb ik bewust als 18-jarig meisje besloten mijn kindje te houden en ervoor te kiezen om door te gaan met studeren. Het heeft allemaal met wilskracht te maken.’

Op jonge leeftijd heeft ze als een van de weinige Molukkers klassiek ballet gedaan. Dit was een keuze van haar moeder, maar dochter Tatiana stond erachter. ‘Mijn eigen weg gaan betekent niet dat ik me niet wil inzetten voor de gemeenschap. Ik doe het, maar op mijn manier.’

Tatiana woonde met haar vader, moeder, zus en broertje aan de rand van de Molukse wijk. Een innige band met de Molukse gemeenschap ontstond via de wekelijkse bingoavonden. ‘Elke zondag bingo, daar ben ik mee opgegroeid.’

Ondanks de gezellige tijden ondervond het gezin ook problemen, zoals ieder ander gezin. ‘We zijn problemen te boven

gekomen door het vasthouden aan het geloof en weten dat je altijd een keuze hebt. En blijven lachen, wat er ook gebeurt.’

Voor de Kerstviering van december 2014 werd Tatiana gevraagd om mee te helpen. Kinderen afkomstig van diverse Molukse kerkgenootschappen deden mee. ‘Het doel was om met Kerst kinderen samen te brengen. Het spreekt voor zich dat de kerstviering voor alle kinderen is. Niet van en voor de verschillende kerken, maar voor iedereen.’

Over hoe ze haar eigen kinderen opvoedt: ‘Ik ben open minded en vertel ze de waarheid. Mijn kinderen moeten weten dat ze altijd bij mij terecht kunnen met hun gevoelens en gedachten. Want dan kan ik ze op tijd en beter motiveren. Vooral wanneer ze dreigen vast te lopen. Nu komen ze met vragen over hun roots en de Molukken. Ik wil dat ze, wanneer ze in de spiegel kijken, trots kunnen zijn op hun achtergrond.’

‘Bij vijftig jaar Molukkers in Culemborg denk ik aan onze dierbaren die er niet meer zijn. Maar ook aan hun ideeën. Zo zei mijn vader altijd: “Als ik systemen wil doorbreken of veranderen moet ik dwars door mijn angsten heen.” Verder vind ik het bij vijftig jaar Molukkers belangrijk om aan de vierde generatie te laten zien dat we kunnen samenwerken en elkaar kunnen vergeven. Voor die generatie moeten we een voorbeeld zijn, want aan hen dragen we ons Moluks erfgoed over. Als we het op die manier doen, dan heb ik goede hoop op saamhorigheid.’

Geboren 1980, Culemborg

Opleiding SPW3 en HBO Pedagogiek

Werk Pedagogisch medewerkster

Ferry Siwabessy

‘Wij-zij is nu meer wij’

‘De Molukse en de Marokkaanse groep in Culemborg vertonen overeenkomsten die voortkomen uit de migrantencultuur. Zoals economische motieven om elders een beter bestaan op te bouwen. Het tijdelijk verblijf in Nederland, de groepscultuur, integratieproblemen en conflicterende waarden en normen.’ Aan het woord is Ferry Siwabessy, jarenlang adviseur bij het ministerie van vws (Volksgezondheid, Welzijn en Sport). Van dichtbij maakte hij de beleidsveranderingen rond minderheden mee.

Het conflict in de wijk Terweijde Culemborg van januari 2010 haalde de landelijke pers. ‘Het was een incident tussen enkele Marokkaanse en Molukse jongeren dat door de media is uitvergroot’, stelt Siwabessy. ‘In feite is het een maatschappelijk probleem dat alle wijkbewoners raakt. Een conflict dat door de groepscultuur snel escaleert waarbij eer en gezichtsverlies belangrijke factoren zijn. Zowel in de Molukse als in de Marokkaanse gemeenschap is men geschrokken van de impact. Het is wel zo dat niet alleen Culemborg, maar veel gemeenten met etnische gemeenschappen dit soort problemen kennen. Nadat de centrale overheid zich heeft teruggetrokken zijn gemeenten lokaal verantwoordelijk voor de integratie. Etnische gemeenschappen worden beschouwd als ingezetenen van een gemeente. Dat vind ik een goede zaak.’

Siwabessy keert terug naar 2010: ‘In die turbulente periode was aan beide zijden het besef dat we samen verder moeten leven zoals het daarvoor is geweest. Nu leven beide gemeenschappen vreedzaam naast elkaar zoals voorheen. Kinderen zitten bij elkaar in de klas of zijn lid van dezelfde sportclub. Vriendschappen worden gesloten. Zo heeft mijn dochter een Marokkaanse vriendin die bij ons thuiskomt en als een geadopteerde dochter wordt beschouwd. Omgekeerd is dat ook het geval.’

Vijftig jaar Molukkers in Culemborg ziet hij als een moment van bezinning. ‘Het gemeenschapsleven is veranderd van een sterke groepscultuur naar een meer individualistische en zakelijke cultuur. Je ziet dat de eerste generatie, het levend symbool van het begin van de geschiedenis van de Molukse gemeenschap in Nederland, voor een groot deel is weggefallen. Maar de banden met het land van herkomst zijn wel gebleven.’

De drie straten op Terweijde vormen de kern van de Molukse gemeenschap. Hier zijn in de tweede helft van de jaren zestig vijftig Molukse gezinnen uit het voormalig concentratiekamp Vught geconcentreerd gehuisvest. Het overgrote deel kwam in de buurt rondom de Molukse kerk. Rekening houden met het groepscultuur was toen het overheidsbeleid ‘integratie met behoud van eigen cultuur’.

Siwabessy: ‘In het huidige huisvestingsbeleid wordt nog altijd rekening gehouden met het Molukse karakter van de wijk. Dat de Molukse wijk verandert is een gegeven. Dat zie je onder meer met het heengaan van de eerste generatie. Of wanneer mensen om gezondheidsredenen in een woonzorgcentrum of verpleeghuis worden geplaatst. Hierdoor verliest de Rumah Tuagedachte (ouderlijk huis) aan betekenis. Het is dan niet meer vanzelfsprekend de plek waar de kinderen met hun gezinnen bij elkaar komen.’

‘Zo ben ik in 1968 in Culemborg komen wonen aan de Middelkoopstraat’, vertelt Siwabessy. ‘Enige jaren geleden is ons ouderlijk huis opgegeven. Zelf woon ik in een andere wijk in Culemborg. Dan merk je dat de noodzaak om de Molukse gemeenschap in Terweijde te bezoeken niet of minder aanwezig is. Het is niet meer vanzelfsprekend dat ik even naar de wijk ga. Het beperkt zich tot het bijwonen van bijzondere gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld overlijdensgevallen of bruiloften. Wat wel vaststaat, is dat voor velen het fysiek voortbestaan van de Molukse wijk een belangrijk symbool is van de aanwezigheid van de Molukse gemeenschap in Culemborg.’

Siwabessy: ‘De afgelopen vijftig jaar maakte de Molukse gemeenschap deel uit van de geschiedenis van Culemborg. Het integratieproces is hierbij een gegeven dat voortschrijdt. Je ziet bijvoorbeeld dat gemengde relaties een ingeburgerd fenomeen zijn geworden. Verder is de gemeenschap zich steeds meer gaan identificeren met de leefomgeving in Culemborg. In de belevingswereld vindt een verschuiving plaats van een wij-zij-gevoel naar een wij-gevoel.

Persoonlijk voel ik me betrokken bij de Culemborgse samenleving en wil ik hieraan een bijdrage leveren. Per slot van rekening is het die samenleving waarvan toekomstige Molukse generaties deel uit maken. Het is ook mijn samenleving en van mijn kinderen en kleinkinderen.’

Geboortjaar 1952, Vught (woont in Culemborg)
Adviseur Bedrijfsvoering

Molukse wijken in Nederland

Groningen

- 1 Delfzijl
- 2 Appingedam
- 3 Hoogezand
- 4 Groningen
- 5 Marum

Friesland

- 6 Oosterwolde
- 7 Drachten

Drente

- 8 Assen
- 9 Smilde
- 10 Hoogeveen

Overijssel

- 11 Zwolle
- 12 Rouveen
- 13 Nijverdal
- 14 Rijssen
- 15 Wierden
- 16 Almelo
- 17 Deventer

Gelderland

- 18 Twello
- 19 Eerbeek
- 20 Vaassen
- 21 Lunteren
- 22 Barneveld
- 23 Apeldoorn
- 24 Bemmelen
- 25 Elst
- 26 Opheusden
- 27 Tiel
- 28 Zevenaar
- 29 Doesburg
- 30 Nijmegen
- 31 Culemborg
- 32 Winterswijk

Utrecht

- 33 Breukelen
- 34 Maarssen

Noord-Holland

- 35 Wormerveer
- 36 Huizen

Zuid-Holland

- 37 Leerdam
- 38 Alphen a.d. Rijn
- 39 Woerden
- 40 Capelle a.d. IJssel
- 41 Moordrecht
- 42 Ridderkerk
- 43 Krimpen a.d. IJssel

Noord-Brabant

- 44 Cuyk

- 45 Helmond
- 46 Nistelrode
- 47 Waalwijk
- 48 Breda
- 49 Tilburg
- 50 Vught

Zeeland

- 51 Koudekerke
- 52 Middelburg
- 53 Vlissingen

Limburg

- 54 Gennep
- 55 Geleen
- 56 Sittard
- 57 Venlo
- 58 Venray
- 59 Weert
- 60 Echt
- 61 Maastricht

Ab Warnar en Stanley Palijama

‘Hollander, met een Moluks hart’

Een gesprek met Ab Warnar en Stanley Palijama gaat vooral over de spanningen in de tijd van de tweede treinkaping (1977) en de uitwerking ervan in Culemborg.

De beginjaren: Culemborg, toen met minder dan 10.000 inwoners, wilde wel 150 Molukse gezinnen opnemen, als de gemeente dan vergunning kreeg om 600 huizen te bouwen. Dat was het begin van Terweijde. Zo kwamen er 1200 ‘vreemdelingen’ in Culemborg, terwijl de bevolking daar niet zo erg voor open

stond. Ab Warnar herinnert zich dat het ministerie in Culemborg een voorlichtingsavond organiseerde. De boodschap luidde: de Molukkers zijn gewend om in kazernes te wonen, buiten de samenleving. Bemoei je niet met hen, laat ze hun eigen gang gaan.

De eerste gezinnen kregen huizen in wat de Molukse wijk zou gaan heten: de Diepenbrockstraat, de Perosistraat en de Terweijdelaan. Straten waarvan er twee aanvankelijk de namen van grondleggers van de kolonie droegen: Cornelis Houtman en Witte de With, wat een vreemd welkom was. Houtman was koopman en ontdekkingsreiziger geweest, maar De With voerde als vlootvoogd strafexpedities uit in de Molukken!

Wat ook een raar gevoel gaf: op iedere straathoek kwam een politieagent wonen. Dat wekte wantrouwen. De eerste relletjes ontstonden aan de grens van de wijk tussen de Hollandse en de Molukse jongeren.

De gezinnen die hier kwamen, waren kinderrijk. Tien was heel gewoon. De Molukkers wilden graag christelijk onderwijs voor hun kinderen, maar dat was buiten de wijk. Zo besloot de Vereniging voor Christelijk Onderwijs een school te starten op Terweijde. Meester Warnar werd er directeur. Hij begon met vijftig kinderen, maar dat groeide uit tot driehonderd, van wie de helft Moluks.

Gehuisvest in noodlokalen, aan het eind van de Parklaan, daarna bij de sportvelden, aan het Chopinplein en in 1971 een stenen gebouw op de eerste locatie.

Stanley kwam hier als jongetje van 8. Hij was Nederlandstalig opgegroeid en zijn gezin kwam buiten de wijk wonen. Stanley heeft als kind nooit iets van spanningen gemerkt. Hij speelde met Hollandse en Molukse kinderen. Alleen zeiden de mensen wel eens dat ze het Indische eten vies vonden ruiken. Maar zijn moeder was erg praktisch in haar opvoeding. ‘Je bent een gast in dit land, dus gedraag je. Als je vooruit wilt komen, moet je je aanpassen.’

De school was het bindmiddel tussen de Nederlanders en de Molukkers. Er waren drie Molukse leerkrachten: Bert Manusama, Martha Reinders-Titahena en Lenie Tamaela-Lopulalan.

Ab was een groot voorstander van tweetaligheid. Vast omdat hij dat als Fries van huis uit gewend was. De Molukse kinderen kregen les over hun cultuur. Hij hoopte dat ze trots op hun identiteit zouden zijn.

Leerkracht Manusama gaf ook op het politiebureau Maleise lessen aan belangstellenden.

Stanley werd zich pas in de introductietijd van zijn studie meer bewust van zijn Molukse achtergrond. Dat was in 1978. Er werden in een cabaret zeer pijnlijke grappen gemaakt. Hoewel gekwetst, liet hij dat van zich afglijden. Ook de eerste kaping ging eigenlijk langs hem heen. Maar de tweede treinkaping bij De Punt en de gijzeling op de Drentse school, dat weet hij heel goed. Thuis volgden ze het nieuws op de tv. Er waren geen mensen uit Culemborg bij betrokken, maar iedereen kende wel weer een familielid of vriend-van en zo kwam het heel dichtbij.

Zeker toen er zes kapers waren doodgeschoten. Met zijn moeder en zus, familie en wat vrienden ging hij naar Assen. Op de stations onderweg zag je allemaal Molukkers. Volle treinen, waarin een Hollands echtpaar nog hun sympathie liet merken. Toen Assen: mooi weer, overvol, veel familie en bekenden, helikopters in de lucht en het allesoverheersende gevoel: wij zijn één, ‘satudarah’: één bloed, één volk., trots en emotioneel. Dat zit heel diep. Stanley is daarna ook Maleis gaan leren, maar hij is nog niet op de Molukken geweest.

Voor de school en de wijk waren de kaping en de gijzeling ook een spannende tijd. De mensen, Molukkers en Nederlanders, waren bang. Sommigen hielden hun kinderen thuis. Er reden wel eens militaire voertuigen door Terweijde om medewerkers van de Explosieven Opruimings Dienst op te halen. Dat veroorzaakte zoveel onrust dat Ab Warnar verzocht: ‘Doe dat nu als je blijft even niet.’

Het schoolbestuur regelde dat Ab een vervanger kon aanstellen, zodat hij zijn handen vrij had om met mensen te praten en op huisbezoek te gaan als dat nodig was.

Op school werd gescholden over de Molukkers tegen de Molukkers (‘maar ik bedoel jou niet hoor’). Ik zie het als een draaipunt, zegt Ab. Een draaipunt in beide samenlevingen. De Nederlanders werden zich bewust van de aanwezigheid van de

Molukse groep, hun geschiedenis en hun problemen. De Molukkers hebben laten zien dat ze er waren en daarna hebben ze hun RMS-ideaal laten varen. Het was ook te mooi geworden in hun verbeelding, het vaderland. Veel Molukkers zijn na die gebeurtenissen met een subsidie op reis gegaan. Dat werkte ontzuuchtend. De zee was door Japan leeggevoerd, de blanke stranden waren vervuild, het was er armoe troef.

Stanley benadrukt dat de Molukkers ook geen homogene groep waren. Ze kwamen uit verschillende plaatsen in Nederlands-Indië, van verschillende eilanden (waar ze als KNIL-soldaat waren gestationeerd). Ze zijn protestant, katholiek en sommigen moslim. En ze kwamen in Culemborg vanuit verschillende woonoorden.

De saamhorigheid is hier in Nederland bevorderd door Ambo-navonden, door het bewust worden van de Pelaband en door de kerk, die een centrale rol speelt. Soms komen mensen uit Indonesië hier informatie over de Pela halen!

Stanley: 'De RMS is er geweest, was uitgeroepen. Het is een deel van onze geschiedenis, wat je er ook van vond. Het vormt mede mijn culturele identiteit. Vanwege de RMS zijn wij hier. Ik ben een Hollander. Ik neem deel aan deze maatschappij, daarop kun je me aanspreken, maar mijn hart is Moluks.'

STANLEY PALIJAMA

Geboren 1959, Vught

Oud-leerling van de Prins Bernhardschool

Docent Engels MBO-college Amsterdam

AB WARNAR

Geboren 1938, Appelscha

Directeur van de Prins Bernhardschool (1967-1999)

Het verhaal van de foto

HET BEGON met een lege Markt. Huub van Beurden fotografeerde op een zondagmorgen een opmerkelijk kale Markt. Zaten alle Culemborgers in de kerk? Niet direct. Eerder zijn ze nog horizontaal of aan het ontbijt. De werkgroep had een plan. Die lege Markt moet vol Molukkers staan. Ter gelegenheid van het boekje '50 jaar Molukkers aan de Lek'. Een foto vanaf het bordes van de hele 'kampong Culemborg'.

Maar hoe krijg je al die lui daar? En wie is een Molukker? 50 jaar Nederland heeft alle varianten en mengsels opgeleverd! De werkgroep neemt de zaak ruimhartig op: iedereen met minimaal één procent Moluks bloed is van harte welkom. En wie in Culemborg geboren is, maar uitgezwemd. Geen idee hoeveel dat er zijn. Gelukkig is er in Nederland geen administratie van bloedpercentages.

Het liefst hadden we natuurlijk tropische temperaturen gehad. Kleurige kleding, hapjes en drankjes en een paar palmbomen op de achtergrond. Op de dag van de fotoshoot regent het pijpenstelen.

En koud dat het is. De geplande drone blijft aan de grond. Gelukkig biedt de protestantse Barbarakerk onderdak aan de verregende foto-enthousiastelingen.

Opgetrommeld zijn ze wel: (Moluks) huis aan huis met een flyer, een geoliede campagne in de Culemborgse Courant en de tamtam die zich onttrekt aan objectieve waarneming. Ze zijn gekomen, niet alleen uit Culemborg. Want hoewel het weer tegenzat, de treinen weer eens niet reden tussen Utrecht en Den Bosch, ze druppelden de kerk in. Uit Harderwijk, Velden, Soesterberg, Leiden, Utrecht, Tiel, Helmond enz.

De repetities voor de Mattheus Passie in de kerk werden onderbroken voor de foto. Het beroemde Moluks kwartiertje is daarvoor niet in acht genomen. Sneu is het wel. De telaarcomers moeten het met de verhalen doen. 350 mensen staan er wel op, soms volledig verscholen. Kijk eens hoe vrolijk iedereen kijkt! Een volle Markt is mooi maar een gevulde Barbarakerk is prachtig!

Eli Teterissa

‘Trots op de kerk’

‘Ik ben trots op de kerk’, zegt Eli Teterissa aan het eind van een lesje kerkgeschiedenis, dat natuurlijk alles te maken heeft met de gewone geschiedenis, want kerk en leven horen bij elkaar. Voor Molukkers in Nederland geldt dat nog steeds. Het (Molukse) kerkgebouw wordt door iedereen gezien als centrum van de gemeenschap. Ze voelen zich er allemaal thuis, ook als ze geen meelevend kerklid zijn. Het is toch hun kerk, ook voor de jongeren. Is het op zondag nogal rustig wat bezoekersaantallen betreft, bij bijzondere diensten (doop, belijdenis, trouwen of begrafenis) is de kerk te klein! Eli is ouderling van de GIM (de Molukse Evangelische Kerk).

Moest in het kamp een barak tot kerk dienen, in Culemborg stond er vanaf 1965 een kerkgebouw. Het gebouw behoorde aan de Rijksgebouwendienst. Tot 1988. Toen wilde de Dienst er vanaf. Alle gebouwen werden overgedaan aan de (in Nederland) zeven Molukse Kerkgenootschappen, die daartoe de Kerkvoogdijraad in het leven riepen. Nu wil deze Raad op haar beurt de gebouwen afstoten en zal er plaatselijk voor gezorgd moeten worden.

Het gebouw wordt door vier kerkgenootschappen gebruikt. Vandaar: kerkgeschiedenis! Toen de Molukkers in Nederland kwamen, vatte een groep legerpredikanten het plan op om hier een kerk te stichten die dezelfde naam zou dragen als de kerk op de Molukken: GPM. Maar daar stak de synode een stokje voor. Buiten het territorium van de Zuid-Molukken was dat volgens hun reglementen niet toegestaan. Toen is de GIMB opgericht.

De GIMB heeft niet zo lang bestaan. Na een jaar splitste de groep zich in tweeën: in de GIM en de NGPMB, die zichzelf als noodgemeente beschouwde. De GIM is de grootste geworden. Ds. M. Siegers-Latupeirissa is de voorganger. Ds N. Sahuleka is de predikant van de NGPMB. Hij woont in Culemborg.

Er zijn nog twee gebruikers van het kerkgebouw: de 'NGKMB maart '53' en de GPM. Liever dan in te gaan op de voor buitenstaanders vaak moeilijk uit te leggen verschillen (praktisch: er worden verschillende liedboeken gebruikt) benadrukt Eli Teterissa de eenheid. De twee eerstgenoemde kerken hebben hun zondagse eredienst bijvoorbeeld drie keer per maand samen! Het optuigen van de kerstboom is een gezamenlijke activiteit. En er was eens een jaar lang een jongerenkoor uit alle vier kerken: het verlangen was er!

De kerkenraad bestuurt de gemeente. Op zaterdagavond komen de kerkenraadsleden bij elkaar om de zondagse dienst voor te bereiden. De predikant leest het bijbelstuk dat de volgende dag centraal zal staan en daar wordt over gepraat.

Vroeger begon de kerkelijke betrokkenheid al op de Zondagschool. Eli Teterissa is ook zondagsschoolleider geweest. 'Met z'n tweeën had je een klas van 25 kinderen, met wie we vooral veel zongen. En ook weer op zaterdag werd de les met de predikant

samen voorbereid. Nu bestaat deze zondagsschool niet meer. In sommige gemeenten worden er wel kinderdiensten gehouden. Wie weet komt dat hier ook wel. Veel kinderen bezochten de christelijke lagere school: De Prins Bernhardschool van meester Warnar.'

Tot de kinderen achttien waren, zagen ouders erop toe dat ze naar de kerk gingen. 'Je hebt de hele week voor jezelf, op zondag kun je heel goed een uurtje nemen om God te prijzen en tot bezinning te komen.'

Achttien was meestal ook de leeftijd waarop je belijdenis deed, volwassen lid werd van de kerk. Drie seizoenen onderricht (catechisatie) gingen daaraan vooraf. In die jaren mocht je niet dansen als je uitging en iedere zondag werd je in de kerk verwacht, waar de jongens en meisjes gescheiden van elkaar op aparte banken zaten en waar iedereen hen goed kon zien! Na een ondervraging was het dan zover: in prachtige kleding (zwart voor de jongens, wit voor de meisjes) werd belijdenis gedaan in een feestelijke dienst. Maar iedereen benadrukte ook dat het geen eindpunt was, maar een begin.

Zo is het ook bij de doop van kinderen. Nabije familie, verre verwanten, allemaal komen ze van heinde en ver om dit samen te vieren. Dat is ook zo bij de vertroostingsdienst (voorafgaand aan een begrafenis). Vroeger een huisdienst, maar langzamerhand uitgegroeid tot een kerkdienst. Aanvankelijk nog zonder dat de kist in de kerk stond. Bloemen waren er wel altijd volop.

Net als in de Nederlandse kerken is er in de Molukse kerken sprake van terugloop. Daarover maakt Teterissa zich wel zorgen. Ook omdat de kerk zo bijdraagt aan de Molukse identiteit. Gebruiken veranderen, ook in de Molukse kerken. Bijbelvertalingen volgen elkaar op, maar dat is beslist een verbetering, vindt Eli. En er verschijnen nieuwe liedboeken. Want dat lijkt niet te veranderen: muziek en Molukkers horen bij elkaar.

Geboren 1942, in Malang (Oost-Java)

1951 in Nederland

gepensioneerd metaalbewerker, bij onder meer Marijnen

Adrie Helaha-Noya

‘Buren moesten wennen aan de geuren van het eten’

‘Is het helaas of gelukkig: vijftig jaar Molukkers in Culemborg? Die vraag heb ik mij dikwijls gesteld, want het is zo dubbel. Op de Molukken, ons eigen land, voel ik mij thuis. Maar Culemborg is ook mijn thuis.’ Adrie Helaha-Noya is voorzitter van stichting BEA (Biaya Edukasi Anak), die financiële ondersteuning biedt voor het onderwijs aan kansarme kinderen op de Molukken van wie de ouders geen regelmatige bron van inkomsten hebben.

Adrie Helaha-Noya is de oudste dochter van een KNIL-militair. Het gezin werd met andere Molukkers in 1951 naar Nederland overgebracht. De familie Noya zat op het schip Atlantis. Via het demobilisatiecentrum in Amersfoort kwamen ze terecht in het voormalig concentratiekamp Vught in Brabant. ‘We behoorden tot de eerste bewoners van het kamp dat midden in de bossen lag met in de nabijheid een groot meer, De IJzeren Man. Het was zonder meer een Molukse enclave in de Brabantse bossen.’

Medio 1968 verhuisde ze naar Culemborg. ‘Ik was inmiddels getrouwd. Mijn ouders woonden toen in de Diepenbrockstraat. Wij kwamen in de Troelstrastraat te wonen. Bij aankomst vond ik die open vlakte met nauwelijks bomen echt verschrikkelijk. Wat miste ik de bossen van Vught. Afgezien van een noodkeet met het Vivo-winkeltje waren er nog geen winkels.’

‘Wie zijn eigenlijk onze burens, want dat loopt daar maar in en uit en blijft tot laat zitten. Dat was een veelgehoorde vraag van de Nederlandse burens. Ik heb toen uitgelegd dat het bij Molukkers normaal is dat familie en vrienden vaak over de vloer komen.’ Ook aan de geuren van het eten moesten de burens wennen. Met de Nederlandse burens werd al snel een deal gemaakt: jij leert mij stampot maken en ik leer jouw nasi goreng maken.

Na de verhuizing naar Culemborg werkte Adrie Helaha-Noya bij v&d in Utrecht op de salarisadministratie en bij personeelszaken. Naast haar werk was zij actief binnen de Molukse kerkelijke en politieke organisaties. ‘De interesse voor politiek kwam vanzelf. Wij waren immers voor een “tijdelijk verblijf” naar Nederland gekomen. Dan ben je automatisch nieuwsgierig naar de achtergronden. Die interesse komt ook door mijn vader, een vrij rustige man met principes. Zijn leven was gebaseerd op rechtvaardigheid. Zo ben ik ook. Waar onrecht is, ga ik ertegen in.’

De jonge Adrie maakte onder meer deel uit van Pemuda Masjarakat, de Vrije Zuid-Molukse Jongeren, die het vrijheidstreven van de Republiek Maluku Selatan (RMS-Republiek der Zuid-Molukken) ondersteunt. ‘Nu heb ik een leeftijd waarop je gaat relativiseren. Ik vind dat je niet alles op het bord van de Nederlandse regering kan schuiven. Molukse leiders waren

destijds tot op zekere hoogte medeverantwoordelijk voor de situatie. Ze waren te naïef.'

'Hoezo iedereen terug naar een Vrije Zuid-Molukken? Het is een gegeven dat niet alle Molukkers teruggaan. Maar het principe van de RMS staat overeind: dat Molukkers daar zelf hun normen en waarden in alle vrijheid mogen bepalen. Anno 2015 zitten er dertig politieke gevangenen in de cel alleen vanwege het vertonen van de RMS-vlag. De strijd is nog niet gestreden.'

In Culemborg hebben Molukkers wortel geschoten. 'Wat je ziet is dat de culturele identiteit van Molukkers herkenbaar is gebleven. De kern is respect voor elkaar en dat gaat door alle generaties en religies heen. Als voorbeeld noem ik het pelaschap, het door onze voorouders gesloten verbond tussen dorpen onderling. Het is een erfgoed dat we moeten behouden als een belangrijk deel van onze identiteit. Want bij het pelaschap gaat het om respect en elkaar bijstaan in voor- en tegenspoed.'

'Wat me de afgelopen jaren wel is opgevallen, is dat toen onze ouders nog leefden het pelaschap strikter werd nageleefd. Nu merk ik dat die beleving minder intens is. Daarom vind ik dat herwaardering van culturele waarden en normen aan de volgende generatie dient te worden doorgegeven. Zo blijft de historie en cultuur van Molukkers levend en zichtbaar en door deze Voetnoot tastbaar.'

'Vijftig jaar Molukkers in Culemborg is op z'n minst een moment om goed in de spiegel te kijken, lering te trekken en ons af te vragen waar we over vijftig jaar in Culemborg willen uitkomen.'

Geboren 1943, Makassar

Gepensioneerd administratief medewerkster

A. Saija-Senebe

‘Het was maar voor korte tijd’

Iedere maand ziet mevrouw Saija ze, de zes vriendinnen uit haar kindertijd. Samen woonden ze in hetzelfde dorp op Celebes, samen speelden ze en gingen ze naar school en kenden ze elkaars familie. Deze ontmoetingen betekenen heel veel voor haar.

Ook al heeft mevrouw Saija jicht, toch maakt ze een kwieke indruk. Ze heeft dan ook heel wat beweging: eens per week naar de ouderengymnastiek en twee keer per week gaat ze dansen. Alles in het gebouwtje van de Molukse Stichting. Bij het dansen (Molukse dansen, maar ook Line Dance) draagt ze sarong en

kabaja. En ze gaat ook graag naar de kerk. Het bezoekersaantal loopt terug, zo jammer. Op Sulawesi zijn er op zondag drie diensten nodig!

In 1967 kwam zij hier wonen, in de Van Hogendorpstraat. Niet in de Molukse wijk, maar midden tussen de Nederlanders. Door de kinderen die de basisschoolleeftijd al voorbij waren, leerde ze mensen kennen. En ze sprak Nederlands. Dat scheelde enorm.

Nu wonen kinderen en kleinkinderen er en daarom wil ze nog niet naar een appartement. Veel te gezellig zo! Over de kinderen vertelt mevrouw Saija nog iets bijzonders. Het was in Indië niet ongewoon dat familie aan een kinderloos echtpaar een nichtje of neefje afstond om bij hen op te groeien. Zij is moeder van twee dochters en later nog van een zoon, oma van zes kleinkinderen en overgrootmoeder van één achterkleinkind! Ik zie de foto's. Prachtige gekleurde gezichten, maar ook wat blekere koppies. Dat komt door de Hollandse vader. Allemaal verstaan ze nog wel Maleis, maar spreken doen alleen moeder en kinderen dat met elkaar.

Voordat mevrouw Saija in 1951 naar Kamp Lunetten in Vught kwam, had ze al een grote verandering achter de rug. Nee, niet de oorlog. Die was afschuwelijk, maar daar wil ze niet meer aan denken. Dat is voorbij. Nee, haar huwelijk met iemand van de Molukken. Voor een jong meisje uit Celebes bleek dat toch wel heel anders dan ze gewend was. Plus natuurlijk de militaire omgeving waarin ze terecht kwam.

Daarom leek het in het begin niet zo erg: dat koude natte Nederland. Het was maar voor korte tijd, was het idee. Alles was goed geregeld. Na aankomst in Rotterdam werden ze naar Amersfoort vervoerd, waar medisch onderzoek plaatsvond en van daaruit gingen ze naar Vught.

Het gezin (twee dochtertjes) had één kamertje ter beschikking. Daarin stonden stapelbedden met harde stromatrasen. Kartonnen wandjes scheidde hen van de burens. Ijskoud, ondanks een kolenkachel. Eten (Hollandse pot) kon je halen bij de centrale keuken. Er was genoeg. Brood en chocoladehagel, je kon kiezen. Ook kleren werden uitgedeeld. De was deed je in een waskeuken. Met de hand. De hurk-wc en de badkamer (barak 1) waren ook gemeenschappelijk. Volwassenen kregen drie gulden zakgeld per week, kinderen twee.

Er woonden achthonderd gezinnen. Een aantal kende je goed, vanuit Indië en van de boot. Maar de familie van mevrouw Saija was in Indië, ver weg. En dan dat vreselijke idee dat dit kamp een concentratiekamp was geweest.

Er werd Nederlandse les gegeven en aan de vrouwen ‘nuttige handwerken’: stoppen, breien, naaien. De kinderen gingen naar school. Iedere maandag moesten ze de ‘maandagcent’ meenemen voor het goede doel, en een nieuwe inktlap. Handjes op tafel om te controleren of ze schoon waren en zo niet dan kregen ze een zachte tik met de liniaal. De onderwijzers waren Nederlanders, maar allemaal met Indië-ervaring. Ze kenden het land.

Meneer Saija was druk voor de kerk. Dertig jaar is hij ouderling geweest. Hij gaf ook les op de Zondagsschool. Toen er groepen Molukkers weggingen, kregen de blijvers er een tweede kamer bij. Ook kookten ze nu wel voor zichzelf, op de kolenkachel. Zo kwam er iets meer vrijheid. Zestien jaar woonden ze daar.

1967: Terweijde. Mevrouw Saija was 40 jaar. En Nederland zou dus wel de eindbestemming blijven. Een eengezinswoning, dat was fijn natuurlijk en luxe.

Toen wilde ze graag wat verdienen. Mevrouw Saija pakte alles aan. Zoals sigaren maken in Culemborg! Thuis zilveruitjes schoonmaken (‘die nare kleine dingen’): 10 cent per kilo. Of in Heusden in de koude conservenfabriek: aardappels en appels schillen. En ‘s zomers aardbeien plukken en in de herfst appels. Van het loon moest je zestig procent inleveren aan de CAZ (de rijksinstelling Commissie Ambonezen Zorg). Dat viel tegen. De rechten en plichten waren onduidelijk.

Meneer Saija was arbeidsongeschikt verklaard. Hij was ouder dan zijn vrouw en overleed in 1988. Samen zijn zij nog vaak naar Indonesië gereisd. Het ouderlijk huis op Celebes is er nog, bewoond door neven en nichten.

Nederlands of Indisch? Allebei. De woorden ‘soesa’ en ‘senang’ klinken. Mensen zijn allemaal zo verschillend. Laten we dat toch aanvaarden en elkaar respecteren. Geven en nemen! Dat wil ze graag aan haar kleinkinderen doorgeven.

Geboren 1927, Manado op Celebes/Sulawesi

Domingus Tahija.

‘De vraag waarom we niet teruggaan, doet pijn’

Mijnheer Tahija woont sinds een jaar of twee in zorgcentrum Beatrix, waar hij belandde na een akelige val. Zijn vrouw leefde toen nog, maar overleed vrij gauw na zijn opname. Hij is al tientallen jaren reumapatiënt en is nu op een rolstoel aangewezen. Gelukkig gaat er geen dag voorbij zonder bezoek van een van de familieleden. Er hangen enorme groepsfoto's en daar staan ze nog niet eens allemaal op. Dat er twee kinderen op volwassen leeftijd overleden zijn, blijft een pijnlijke wond.

Meneer Tahija komt niet veel in de huiskamer. Hij zit het liefst alleen en maakt puzzels (woordzoekers, dat kunnen de handen nog wel aan). Hij verbaast zich dat de andere mensen zo weinig eten. Hij heeft altijd wel trek, ook al vindt hij de smaak wat flauw.

Tijdens de Japanse overheersing op het eiland Haruku werd de landingsbaan door de geallieerden vaak gebombardeerd. Ieder dorp moest twintig mannen leveren om die weer te herstellen. Voor een paar weken ging je daar dan naar toe, zelf eten mee, overnachten in een zelfgemaakte hut van bladeren. Het was voor Dominggus vijftien kilometer lopen van zijn woonplaats. Dat was niet zo ver, zodat de vrouwen ook nog wel eens eten konden komen brengen.

De bombardementen gingen ondertussen door. Als er een vliegtuig naderde en de motor werd stilgezet, wist je dat de bom werd afgeworpen. Je maakte dat je wegwam. Of niet: de krijsgevangenen, die er ook werkten, stelden zich op in de vorm van een A (Australië, Amerika). De vliegeniers begrepen de code en hielden de bom bij zich.

Hoewel de Japanners argwanend genoeg waren, hadden ze dit niet door. Ook niet dat handige mensen in holle tafelpoten zendapparaatuur hadden aangelegd waarmee ze morseseuinen konden versturen.

Thuis in het dorp zijn er wel mensen gestraft om vermeende signalen naar de vijand, bijvoorbeeld als je een petroleumlamp aan had of bij het afbranden van gras.

Na de capitulatie tekende meneer Tahija voor het KNIL. Daar was je verzekerd van een salaris, een aantrekkelijk alternatief voor het onzekere bestaan als landbouwer. Hij werd, samen met zijn jonge vrouw Gita, vaak overgeplaatst: Sintang op Borneo en Semarang op Java waar zij in de Tangsi (kazerne) woonden. Daar werden ook de eerste kinderen geboren.

Maar in 1951 moesten ze vertrekken. Er was nog wel de mogelijkheid om in het Indonesische leger te gaan dienen, maar daar koos meneer Tahija niet voor. Of dat een goede beslissing is geweest, heeft hij zich nog vaak afgevraagd. Meneer Tahija volgde het advies naar Nederland te gaan om vandaaruit met internationale hulp te werken aan een eigen staat. In Nederland zijn we in goede handen, zo geloofden ze.

Toch gebeurden er vreemde dingen. Voor het vertrek moesten ze hun soldij, papieren geld, inleveren. Voor hun ogen werd dat doormidden geknipt en weggegooid. Ze konden niets meer kopen, terwijl de vrouwen alleen maar hun dunne tropenkleding aanhadden. Dat was vernederend, maar met een militaire houding van gehoorzaamheid slikte je dat maar. Op 25 mei 1951 (meneer Tahija weet de datum feilloos) scheepten 2500 soldaten (vrouwen en kinderen niet meegeteld) in op weg naar Nederland. Op 22 juni kwamen ze aan. Alleen, in een ver vreemd land. Alle familie was achtergebleven, op een broer van zijn vrouw Gita na. Telefoneren was nog niet mogelijk, brieven werden verzonden, maar kwamen pas na weken aan of helemaal niet.

Op de boot gebeurde nog iets ingrijpends: informeel werd alle militairen ontslag aangezegd. Later, in Vught, werd dat definitief. Het was een klap in het gezicht. Bovendien waren de Molukkers nu stateloos geworden. Dat heeft hun nog decennia lang parten gespeeld, bij het aanvragen van een paspoort bijvoorbeeld. Jarenlang nog stonden de twee kisten met soldatenuitrusting klaar als een teken van hoop.

Nederland viel bitter tegen. Het had een sprookjesachtig land geleken, maar er leefden gewone mensen: arbeiders, boeren die ploeterden. Nederland liet hen in de steek, ze voelden zich verraden. ‘En’, zegt meneer Tahija, ‘ik voelde me ook verraden door mijn Molukse politieke leiders. Vóór de boot waren we een eenheid, maar daarna versplinterden we. We gaven veel geld aan ons ideaal, sieraden en goud, maar alles is weg, het heeft niets opgeleverd.’

Nederlanders begrijpen hen meestal niet. Als ze vragen waarom we niet teruggaan, doet dat pijn. Want waarheen? Dat de kinderen om hem heen wonen, vergoedt veel. Maar de grondtoon is er een van teleurstelling en berusting.

Geboren 1919, in Samèth op Haruku.

Gepensioneerd werknemer bij Philips en Gispén.

*Op de Prins
Bernhardschool
zaten veel
Molukkers*

Nooit gedacht, toch gebleven

Bij de presentatie 9 mei 2015

64 jaar Molukkers in Nederland, 50 jaar Molukkers in Culemborg

WAAR ZE het met elkaar ook over oneens waren, alle betrokken partijen gingen er in 1951 vanuit dat het verblijf in Nederland van de ruim 12.500 Molukkers (toen nog allemaal Ambonezen genoemd) van tijdelijke aard zou zijn. De Molukkers zelf, omdat ze de hoop hadden om – al dan niet via de rechter – vervoer naar Nieuw-Guinea af te dwingen. Dat was op dat moment nog Nederlands grondgebied en lag in de buurt van de Molukken, waar in 1950 de Republiek der Zuid-Molukken was uitgeroepen.

Hoewel Ambon in november door Indonesische troepen was veroverd, werd op het eiland Seram nog verzet geboden. Vanuit Nieuw-Guinea zouden de Molukse militairen die strijd kunnen steunen, zo dacht een grote meerderheid destijds. Ook de Nederlandse overheid ging uit van spoedig vertrek van de Molukkers, maar hoopte dat ze het ideaal van een eigen staat snel zouden laten varen en naar Indonesië zouden terugkeren. Of ze dat nu wilden of niet, formeel waren de Molukkers Indonesische staatsburgers.

Om de terugkeer mogelijk te maken, werden de militairen die bij het koloniale leger, het KNIL, hadden gediend bij aankomst in Nederland uit militaire dienst ontslagen. Indonesië had immers als voorwaarde gesteld dat de militairen alleen als burgers mochten terugkeren en dat ze niet meer zouden mogen worden ingezet. Alleen een kleine groep die bij de marine diende, werd niet ontslagen. Dat het ontslag veel kwaad bloed zou zetten en de verhoudingen met de Nederlandse overheid op scherp zette, werd onderschat, ondanks waarschuwingen van ambtenaren en oud-officieren.

Want precies dat gebeurde. Nederland kampte in die jaren net na het einde van de Tweede Wereldoorlog met grote woningnood. De wederopbouw was nog in de beginfase. De Molukkers

Wim Manuhutu

werden opgevangen op tientallen locaties die snel klaar waren gemaakt voor tijdelijke bewoning: kastelen, vakantieparken, kampen voor werkelozen, kloosters en kazernes, vooral op het platteland. En natuurlijk de twee grote Duitse kampen uit de oorlog: Westerbork – met als nieuwe naam Schattenberg – en Kamp Vught – nieuwe naam: Lunetten. In deze twee grote kampen kwam in totaal bijna de helft van alle Molukkers terecht. Met een eigen school, ziekenhuis en kerk kregen ze het karakter van een Moluks dorp in Nederland.

Contacten met de Nederlandse samenleving waren in de jaren vijftig beperkt. Behalve het ontslag was het voor veel Molukkers een steen des aanstoot dat hun politieke ideaal niet werd erkend. Dat betekende overigens niet dat men het onderling altijd met elkaar eens was. Verschillen in politieke opvattingen, gebied van herkomst en religie leidden soms tot heftige botsingen die verhuizingen, het oprichten van nieuwe organisaties en partijen tot gevolg hadden.

Vanaf het begin van de jaren zestig kwam een langzame uittocht op gang, uit de kampen naar woonwijken. Dat ging soms vrijwillig, maar in andere gevallen werd dwang en geweld toegepast om de kampen te ontruimen. Voor sommigen was het vertrek uit het kamp weer een stap verder weg van terugkeer naar de Molukken. Grote kampen als Lunetten zijn de bakermat van meerdere wijken zoals Moordrecht, Leerdam, Tiel, Krimpen en Capelle aan den IJssel. En Culemborg natuurlijk.

In de jaren zestig begon ook de tweede generatie Molukkers zich te manifesteren. Enerzijds kwam zij meer in contact met de Nederlandse samenleving, al was het alleen door school en werk. Anderzijds voelde deze generatie dat de grieven van hun ouders niet serieus werden genomen. In een tijd waarin in de hele Nederlandse samenleving gezag ondermijnd werd, grepen ook Molukse jongeren naar nieuwe middelen om aandacht te vragen. Geweld werd daarbij niet geschuwd en zou in de jaren zeventig leiden tot meerdere gewelddadige acties die slachtoffers en spanningen met zich meebrachten.

Na die roerige jaren zeventig kwam in de volgende decennia de nadruk meer op de sociaal-maatschappelijke ontwikkeling van de Molukse gemeenschap te liggen, zonder dat de politiek

helemaal uit beeld verdween. Zeker wanneer het bestaansrecht van Molukse wijken door politici en overheden ter discussie wordt gesteld. Want ook al woont meer dan de helft van alle Molukkers inmiddels niet meer in een wijk, voor velen van hen heeft die wijk nog wel een duidelijke emotionele en symbolische betekenis.

Met de komst van nieuwe generaties, die steeds meer beïnvloed zijn door de Nederlandse maatschappij, worden oude vragen over het hoe en waarom van de komst van Molukkers om de zoveel tijd opnieuw gesteld. Nu de eerste generatie met hun verhalen ons voor het grootste gedeelte is ontvallen, is het daarom van belang het verhaal steeds opnieuw te vertellen. Dat verhalen worden vastgelegd is daarom ook van belang. En naast het grote verhaal zijn het juist de individuele verhalen en ervaringen die er kleur en leven aan geven.

WIM MANUHUTU

Geboren 1959, Vught.

Zelfstandig adviseur erfgoed en diversiteit.

Lees voor een overzicht van de Molukse geschiedenis in Nederland: Henk Smeets, Fridus Steijlen, In Nederland gebleven. De geschiedenis van Molukkers 1951-2006, Bert Bakker/Moluks Historisch Museum (Amsterdam/Utrecht 2006)

